

Değerlendirme - Tarihî Kaynaklar

ÇAĞRI BEY'İN OĞULLARI TARAFINDAN BASTIRILMIŞ BAZI SİKKELER ve SAĞLADIKLARI BİLGİLER*

OSMAN G. ÖZGÜDENLİ

(Marmara Üniversitesi)

Mikail b. Selçuk'un oğlu ve Tuğrul Bey'in ağabeyi olan Çağrı Bey erken Selçuklu tarihinin en mühim simalarından birisidir. Selçuklular'ın Gazneliler'e karşı verdiği askerî mücadelede önemli rol oynayan ve Dandanakan savaşını müteakib tertib edilen kurultayda Merv merkez olmak üzere Horasan eyaletinin mühim bir kısmının idaresini üzerine alan Selçuklu hanedanının bu önemli üyesi, 434/1043 yılında kardeşi Tuğrul Bey ile müştereken Harezm'e bir sefer düzenlemiş, 435/1045 tarihinden 451/1059 tarihine kadar Gazneliler, zaman zaman da Sistan ve Herat hâkimi amcası Musa Yabgu ile mücadeleye girişmiştir.¹

* Bu araştırma için Müze-yi İran-bastan (Tahran)'dan Bayan Asgarî'ye, değerli nümizmat Abdullah Akilî Bey'e (Tahran) ve hususî kütüphanelerini istifademize sunan değerli nümizmat ve araştırmacı Sayın Bora Etker (İstanbul)'e teşekkürü borç biliyorum.

¹ Hayatı ve siyasî faaliyetleri için bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını, (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, 259-274; aynı müellif, "Selçuklular", *İA*, X, 358, 362-363; O. Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Ankara 1954, 84-85; Mükrimin H. Yinanç, "Çağrı Bey", *İA*, III, 324-328; C. Cahen, "Caghrî-Beg", *EF*, II, (1965), 4-5; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, VIII, (1993), 183-186; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, 12-20, 35, 40-43, 63-64; V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, haz. H. D. Yıldız, İstanbul 1981, 380, 383, 384; Richard W. Bulliet, "Numismatic Evidence for the Relationship

Bununla birlikte, Selçuklu kaynaklarının ilgi merkezinin dışında kalmasından dolayı, Horasan'ın önemli bir kısmına hâkim olan² Çağrı Bey'in ömrünün son yılları hakkında bilgimiz azdır.³ Araştırmacılar için asla kâfi olmayan bu bilgiler, ya birbirleriyle çok çelişkili, ya da kronolojik hatalarla dolu kaynaklardan gelmektedir. Bu inceleme, Çağrı Bey dönemine aid elde edilen sikkelerin, kitabî kaynakların boş bıraktığı ya da farklı bilgiler verdiği

between Tughril Beg and Chaghri Beg", *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History. Studies of George C. Miles*, ed. A. Kouymjian, Beyrut 1974, 289-296; Osman G. Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, LXVI/243(2002), 547-570.

- 2 Nişâbur'un doğusunda kalan bölgelerde hutbe *Meliku'l-mulâk* ünvanıyla Çağrı Bey adına okunmakta idi (bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-tâ'rih*, Türkçe. terc.: A. Özaydın, *İslam Tarihi*, İstanbul 1987, IX, 366; Sadru'd-din el-Huseynî, *Ahbaru'd-devleti's-Selçukiyye*, T. terc. Necati Lügal, *Ahbar üd-Devlet is-Selçukiyye*, Ankara 1943, 6-7; M.H. Yınanç, "Çağrı Bey", *İA*, III, 325; Osman G. Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hâkimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler", 557, 563; Osman G. Özgüdenli, "Ülûş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telâkkîsinin Teşekkülü (1038-1064)", *Türkler*, ed. H.C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, V, Ankara 2002, 253-254.
- 3 Çağrı Bey'in askerî ve siyasî faaliyetleri hakkında bilgi veren en önemli kaynak Gazneli bürokratu Ebu'l-Fazl Beyhakî tarafından kaleme alınan ve *Tarih-i Beyhakî* veya *Tarih-i Mesudî* ismiyle tanınan eserdir (bkz. *Tarih-i Beyhakî*, neşr. Ali Ekber Feyyâz, Meşhed 1375/1996³, 611, 641, 662, 695, 728-731, 750-752, 754-756, 761-762, 806, 827, 833, 841, 844, 930). Bununla birlikte, bu faydalı kaynağın günümüze ulaşan kısmı 432/1040-41 yılında son bulunduğu için, Çağrı Bey'in bu tarihten sonraki siyasî ve askerî faaliyetlerini bu eserden takip edebilmek mümkün değildir. Bu eserin yanısıra, çağdaş kaynaklardan, bilinmeyen bir müellif tarafından kaleme alınan *Tarih-i Sistan* (neşr. Meliku's-Şu'ara' Bahar, Tahran 1366/1987, 364-366, 370, 374-375, 378, 380-381, 390), Gerdizî tarafından kaleme alınan *Zeynü'l-ahbar* (neşr. Abdu'l-Hayy Habibî, Tahran 1363/1984, 430 vd.) ve Nâsir-i Husrev'in *Sefer-nâme*'sinde (neşr. Muhammed Debîr Siyakî, Tahran 1375/1996⁶, 1, 3, 172) Çağrı Bey ile ilgili az da olsa bilgi bulunmaktadır. Yine, Muhammed b. Munevver Meyhenî tarafından kaleme alınan ve Çağrı Bey'in çağdaşı Şeyh Ebu Said Ebu'l-Hayr'ın menkıbelerini ihtiva eden *Esraru't-tovhid* isimli eserde, şeyh ile ilgili menkıbevi hadiselerin arasında Çağrı Bey'in adı bir kaç kez zikredilmiştir (bkz. *Esraru't-tovhid*, neşr. Zebîhullah Safa, Tahran 1354/1975³, 171-172, 336). Ancak, bu kaynaklardan hiç birisi Çağrı Bey'in hayatının son yılları hakkında bilgi vermemektedir. Tarihlerini daha sonraki dönemlerde kaleme alan el-Bundârî, el-Râvendî, el-Huseynî gibi Selçuklu müverrihleri eserlerinde ağırlıklı olarak Tuğrul Bey'in faaliyetlerine yer vermiş ve Çağrı Bey'in Dandanakan savaşından sonraki faaliyetlerinden ancak bir kaç cümle ile bahsetmiştir. İbnu'l-Cevzî, İbnu'l-Esîr, Sibte İbnu'l-Cevzî, Hamdullah Mustevfî-yi Kazvinî, Mîrhand ve Handemir gibi umumî İslâm vekâyinâmelerinin ilgi alanının doğrudan Selçuklu-Hilâfet münasebetleri ve batı işleri olması sebebiyle, bu eserlerde de Çağrı Bey ile ilgili bilgi oldukça azdır.

Çağrı Bey'in ölüm tarihi gibi hususlarda tamamlayıcı veriler sunduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

Kendileri için Tuğrul Bey ve hilâfet meselelerini başlıca mevzû edinen tarihî kaynakların pek çoğunda Çağrı Bey'in ömrünün son yılları ve ölüm tarihine hiç değinilmemiştir.⁴ Ölüm tarihini zikreden tarihî kaynaklarda ise, bu tarihle ilgili umumiyetle dört farklı yıl kaydedilmiştir: 450/1058-59⁵, 451/1059-60⁶, 452/1060-61⁷ ve 453/1061-62.⁸ Bunun yanısıra, az olmakla

- ⁴ Meselâ Zâhiru'd-din Nişâburî, Reşidu'd-din Fazlullah, Mîrhand ve Handemir gibi müellifler bu cümledendir.
- ⁵ Bunderî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türkçe terc. K. Burslan, İstanbul 1943, 26 (Belh şehrinde vefât ettiği kaydedilmiştir). İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tevârihu'l-mulûk ve'l-umem*, neşr. Suheyl Zakkâr, IX, Beyrut 1415/1995, 411 (Belh şehrinde vefât ettiği kaydedilmiştir). Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-zemân fî tâ'rîhi ehli'z-zemân*, neşr. Ali Sevim, Ankara 1968, 44-45; Ali Sevim, "Sibt İbnu'l-Cevzî'nin Mir'âtu'z-Zaman fî Tâ'rîhi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler, I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", *Belgeler*, XVIII/22(1998), 40 (Müellif bu rivayeti Garsu'n-Ni'me'nin Selçuklu tarihi için büyük bir ehemmiyet arzeden kayıp tarihinden nakletmiştir); Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Türkçe terc. Ö.R. Doğrul, I, Ankara 1987, 314. Yine, İbrahim Yinal'ın 450/1058-59 - 451/1059-60 tarihindeki isyanı esnasında, Çağrı Bey vefât etmiş olduğu için oğlu Alp-Arslan'ın amcası Tuğrul Bey'in yardımına gittiğini kaydeden Mîrhand ve Handemir, dolaylı da olsa Çağrı Bey'in bu tarihten (451/1059-60) önce vefât ettiğini kabul etmiş olmaktadır, *Ravzatu's-safa*, IV, Tahran 1339/1960, 262; *Habîbu's-siyer*, Tahran 1353/1974, 485.
- ⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-tâ'rîh*, Türkçe terc.: Abdülkerim Özaydın, X, İstanbul 1989, 26 (Kaynağın zikrettiği ilk rivâyet: Receb 451/Ağustos-Eylül 1059); Cuzcanî, *Tabakat-i Nâsirî*, neşr. Abdu'l-Hayy Habîbî, Tahran 1363/1984, 251; Ebu'l-Fidâ', *Kitabu'l-muhtasar fî ahbari'l-beşer*, IV, Beyrut 1960, 85 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059'da); Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, neşr. Abdu's-Selâm Tedmurî, (hicrî 451-460), Beyrut 1414/1994, 273 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059'da); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Türkçe terc. Mehmet Keskin, *Büyük İslâm Tarihi*, XII, İstanbul 1995, 192 (dolaylı olarak); İbn Aybek es-Sâfedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, neşr. Şukrî Faysal, *BI*, 6k, XI. Kısım, Wiesbaden 1981, 172 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059'da Serahs'ta); Kâdî Gaffârî-yi Kazvinî, *Tarih-i cihan-ârâ*, Tahran 1343/1964, 107 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059'da); Rıza-kulı Han Hidâyet, *Fihristu't-tevârih*, neşr. Abdu'l-Huseyn Nevâ'î-Mîr Hâşim Muhaddis, Tahran 1373/1994, 106 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059'da).
- ⁷ Sadru'd-din el-Huseynî, *Zubdetu't-tevârih (Ahbaru'd-devleti's-Selçukiyye)*, neşr. Muhammed Nûru'd-din, Beyrut 1405/1985, 75; Türkçe terc. Necati Lugal, *Ahbar üd-Devlet is-Selçukiyye*, Ankara 1943, 20 (Safer 452/Mart-Nisan 1060); İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-tâ'rîh*, Türkçe terc. X, s. 26 (Kaynağın zikrettiği ikinci rivâyet: Safer 452/Mart-Nisan 1060'ta Serahs'ta); *Bugyetu't-taleb fî tâ'rîhi Haleb (Seçmeler)*, *Selçuklular Tarihi*, Türkçe terc. A. Sevim, Ankara 1989, 21 (Safer 452/Mart-Nisan 1060'ta Serahs'ta); Kâdî Ahmed Nigdevî, *el-Veledu's-şefik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4519, vr. 142a (452/1060-61 yılında Serahs'ta); Zehebî,

birlikte Çağrı Bey'in vefâtını daha geç gösteren kaynaklar olduğu gibi⁹, onun vefâtı için bir kaç tarihi birada zikreden kaynaklar da vardır.¹⁰ Bu durum, tarihî kaynakların daha Selçuklular zamanında dahi Çağrı Bey'in hayatı ve vefât yılıyla ilgili sıhhatli bir bilgiye sahip olmadığını göstermektedir.

Çağrı Bey'in ölüm tarihiyle ilgili kaynaklardaki farklı kayıtlar, bu sahadaki başlıca araştırmalara da yansımıştır. Çağrı Bey'in ölüm tarihi için, araştırmacılarından bazıları 451/1059¹¹; bazıları ise 452/1060 yıllarını kabul etmişlerdir.¹²

Tarihu'l-İslâm, neşr. Abdu's-Selâm Tedmurî, (hicrî 451-460), Beyrut 1414/1994, 273 (Kaynağın zikrettiği ikinci rivâyet: Safer 452/Mart-Nisan 1060); Hasan-i Yezdî, *Câmi'u't-tevârih-i Hasenî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4307, vr. 182b (Safer 452/Mart-Nisan 1060'ta); Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, haz. Erdoğan Merçil, I, İstanbul 1977, 49 (Safer 452/Mart-Nisan 1060).

- 8 Hamdullah Mustevfî-yi Kazvinî, *Tarih-i guzide*, neşr. Abdu'l-Huseyn Nevâ'î, Tahran 1364/1985, 430; Muhammed b. Emir Fazlullah Musevî, *Essahu't-tevârih [Tarih-i Hayrat]*, Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Hatice Sultan, nr. 224, vr. 310a; Yahya b. Abdu'l-Latif Kazvinî, *Lubbu't-tevârih*, Tahran 1363/1984, 174. Yine, Râvendî, Alp-Arslan'ın, babası Çağrı Bey'in vefâtından tahta çıkıncaya kadar (455/1063) Horasan'da iki yıl hükümdarlık yaptığını kaydetmekle Çağrı Bey'in vefâtını da 453/1061-62 olarak kabul etmiş oluyor (*Râhatu's-sudûr ve âyetu's-surûr*, neşr. Muhammed İkbâl, yay. Mucteba Minovî, Tahran 1364/1985, 116; Türkçe terc.: Ahmed Ateş, I, Ankara 1957, 114).
- 9 Mesela, Şebânkâre'î, Çağrı Bey'i Tuğrul Bey'in vefâtı esnasında (455/1063) hayatta görmüştür, *Mecmâ'u'l-ensab*, neşr. Mîr Haşim Muhaddis, Tahran 1363/1984, 100.
- 10 Mesela İbn Hallikân, Receb 451/Ağustos-Eylül 1059 ve Safer 452/Mart-Nisan 1060 tarihlerini, vefât yeri için de Belh ve Merv şehirlerini zikretmektedir (*Vefeyâtu'l-a'yân, Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*, İng. terc. Mac Guckin de Slane, III, Beirut 1970, 231). Kezâ bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tâ'rih*, Türkçe terc. X, 26 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059 ve Safer 452/Mart-Nisan 1060); Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, neşr. Abdu's-Selâm Tedmurî, (hicrî 451-460), Beyrut 1414/1994, 273 (Receb 451/Ağustos-Eylül 1059 ve Safer 452/Mart-Nisan 1060).
- 11 Eduardvon Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour L'Histoire de L'Islam*, Osnabrück 1976², 49, 221, secere R n. 3 (Receb 451/Ağustos 1059); Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996³, 140 (Receb 451/ Ağustos 1059); İbrahim Kafesoğlu, "Alp Arslan", *DİA*, II, 526 (Receb 451/Ağustos 1059); Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1972, 98 (Receb 451/Ağustos 1059); Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, VIII, 183, 185. Yine, Receb 451/Ağustos 1059 tarihi için bkz. "Caghrî Beg", *EI*, II(1913-1936, repr. 1987), 815.
- 12 Mükrimin Halil Yinanç, "Çağrı Bey", *İA*, III, 327 (Safer 452/Mart 1060); krş. "Alp Arslan", *İA*, I, 384 (450, 451 ve 452 tarihleri zikredilmiştir); İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, X, 364 (Safer 452/Mart 1060); aynı müellif, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *TM*, XIII(1958), 129 (Mart 1060); Mehmet Altan Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, 20; aynı müellif, "Tuğrul Bey", *İA*, XII/2, 30; aynı müellif, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara

Selçuklu devletinin kuruluşundan yaklaşık bir, bir buçuk asır sonra kaleme alınan tarihî kaynakların çelişkili bilgiler verdiği bu konuda araştırmacıların daha sağlam delillere dayanması zarurîdir. Bu delillerin başında ise birinci elden resmî kaynak olmaları dolayısıyla nümizmatik veriler gelir. Çağrı Bey'in daha sağlığında kendi adına para bastırıldığı bilinmekteyse de¹³, bu paralardan onun vefât tarihi hakkında kesin bir sonuç çıkartmak mümkün değildir. Paraların ortaya koyduğu yegâne nokta, onun en azından 450/1058 senesine¹⁴ kadar (*terminus ante quem*) hayatta olduğudur. Tarihçiler için Çağrı Bey'in vefât tarihiyle ilgili daha dakik veriler, onun şahsen hiç bir zaman bulunmadığı bir coğrafyadan gelmektedir. Burası, oğlu Kara Arslan Kavurd Bey tarafından idare edildiğini bildiğimiz Kirman'dır. Daha Selçuklu devletinin kuruluşu esnasında, Dandanakan savaşını müteakib toplanan kurultay kararlarına binaen Kirman'da yarı müstakil bir devlet kuran Kavurd

1992, 3, 5 (Mart 1060); C. E. Bosworth, "The Political and dynastic history of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", *The Cambridge History of Iran*, V, ed. J.A. Boyle, Cambridge 1968, 49; aynı müellif, *The Gaznavids. Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994: 1040*, Edinburgh 1963, (tablo II); aynı müellif, "Saldjûkids (II. Origins and early history)", *EI*², VIII, 940; Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *Doğuşundan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, yay. H. D. Yıldız, VII, İstanbul 1988, 115 (Mart 1060); Erdoğan Merçil, *Kirmân Selçukluları*, Ankara 1989, 7; "Büyük Selçuklular", *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1999, 90. Claude Cahen ise 452 başları/1060 sonlarını kabul etmiştir, "Caghrî-Beg", *EI*², II, (1965), 5.

13 Çağrı Bey'in paraları için bkz. Richard W. Bulliet. "Numismatic Evidence for the Relationship between Tughril Beg and Chaghri Beg", *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History. Studies of George C. Miles*, ed. A. Kouymjian, Beyrut 1974, 289-296; Gilles Hennequin, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale. Asie Pré-Mongole Les Saljuqs et Leurs Successeurs*, Paris 1985, 35 nr. 48; *Centuries of Gold the Coinage of Medieval Islam*, Londra 1986, 54 nr. 164; Cemal Turabî Tabâtabâ'î-Mansûre Vasîk, *Sikkehâ-yi İslâmî-yi İran*, Tebriz 1373/1994, 466, 492; Stephen Album, *A Checklist of Islamic Coins*, Santa Rosa 1998 (2. ed.), 85; Osman G. Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", 554; *Sylloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh und die Landschaften am oberen Oxus, XIV c Hürâsân III*, bearbeitet von Florian Schwarz, Tübingen-Berlin 2002, 92.

14 Çağrı Bey'in Merv'de 450/1058 yılında basılan bir *dînârı* tarafımızdan yayınlanmıştır, Osman G. Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", 554.

Bey¹⁵, bu eyâlette bulunan Berdesîr¹⁶, Cîruft¹⁷ ve Bam¹⁸ gibi şehirlerde kendi adına para bastırmıştır. Bu paralarda bir yandan kendi isim ve ünvanlarını¹⁹ kullanırken, diğer yandan da “*Meliku'l-Mulûk*”²⁰ ünvanıyla

- ¹⁵ Tafsilen bkz. E. Merçil, *Kirmân Selçukluları*, Ankara 1989, 7-21.
- ¹⁶ Bkz. Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvinî, *Nuzhetu'l-kulûb*, neşr. G. Le Strange, (G.M.S. 23), Leiden- Londra 1915, 139-140; Abdullah Akîfî, *Daru'z-zarbhâ-yi İrân der-dovre-yi İslâmî*, Tahran 1377/1998, 112-113. Berdesîr darphanesinin faaliyetleri için bkz. Eduard von Zambaur, *Die Münzprägungen des Islams*, I, yay. Peter Jaeckel, Wiesbaden 1968, 70; Donald S. Whitcomb, “The Fârs Hoard: A Büyüid Hoard from Fârs Province, Iran”, *Museum Notes*, XXI, New York 1976, 171.
- ¹⁷ Cîruft veya Cîroft. 28° 36' Kuzey, 57° 44' Doğu. Hamdullah Mustevfî-yi Kazvinî, *Nuzhetu'l-kulûb*, 140; G. Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Londra 1966, 314-315; V. Barthold, *Tezkire-yi coğrafiya-yi tarihî-yi İrân*, Farsça terc. Hamza Serdâdver, Tahran 1372/1993³, 164-165; Dorethea Krawulsky, *İrân - Das Reich der İlhâne: eine topographisch-historische Studie*, Wiesbaden 1978, 139; Abdullah Akîfî, *Daru'z-zarbhâ-yi İrân der-dovre-yi İslâmî*, 155-156. Cîruft darphanesinin faaliyetleri için bkz. Zambaur, *Die Münzprägungen des Islams*, 102; Donald S. Whitcomb, *aynu mak.*, 171-172.
- ¹⁸ Farsça kaynaklarda Bam, Arapça kaynaklarda Bamm. 29° 5' 30" Kuzey, 58° 21' Doğu. Hamdullah Mustevfî-yi Kazvinî, *Nuzhetu'l-kulûb*, 140; Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, 312; V. Barthold, *Tezkire-yi coğrafiya-yi tarihî-yi İrân*, 161, 165; D. Krawulsky, *İrân - Das Reich der İlhâne*, 136; Abdullah Akîfî, *Daru'z-zarbhâ-yi İrân der-dovre-yi İslâmî*, 121-122. Bam darphanesinin faaliyetleri için bkz. Zambaur, *Die Münzprägungen des Islams*, I, 79; Donald S. Whitcomb, *aynu mak.*, 171.
- ¹⁹ Kavurd Bey paralarda daima “*el-Meliku'l-Âdil*” ve “*Kara Arslan*” ünvan ve isimleri ile zikredilmiştir. Kavurd Bey'in “Kara Arslan” ismini taşıdığı tarihî kaynaklar tarafından da kaydedilmiştir. Sadru'd-din el-Huseynî, *Ahbar üd-Devlet is-Selçukiyye*, 28; Nâsiru'd-din Muşî-yi Kirmanî, *Simtu'l-ülâ li-tarihi'l-ulyâ*, neşr. Abbas İkbâl, Tahran 1362/1983², 17; E. Merçil, *Kirmân Selçukluları*, 8-9). Efdalu'd-din Kirmanî'ye göre, Kavurd Bey'in tuğrası (*tuğrâ*) “Kara Arslan b. Çağrı Bek” şeklinde idi (*Bedâyi'u'l-ezman fi vekâyi-i Kirman*, neşr. Mehdî Beyanî, Tahran 1326/1947, 3; *Selçukiyân u Guzz der-Kirman*, neşr. Bastanî-yi Pârizî (Muhammed İbrahim), Tahran 1373/1994, 323). Vassâf ise, Kavurd Bey'in tuğrasını hatalı olarak “Kızıl Arslan b. Çağrı Beg” şeklinde kaydetmektedir: “*İmâdu'd-devle Kavurd b. Çağrı Bik b. Dâvud b. Mikâ'il b. Selçuk ki, ferâmîn tuğrâ-yi saltanat-i û-râ Kızıl Arslan b. Çağrı Bik rakam zede-end*”, *Tarih-i Vassâf*, yay. M. İsfahanî, Tahran 1338/1959, 285.
- ²⁰ Bazı kaynak ve araştırmalarda Çağrı Bey'in “*Meliku'l-Mulûk*” ünvanını ilk defa 428 yılı Receb ayının ilk Cuma günü (22 Nisan 1037) Gazneli kuvvetlerini mağlub ederek Merv'i ele geçirmesinden sonra hutbelerde kullandığı kaydedilmiştir (bkz. Sadru'd-din el-Huseynî, *Ahbar üd-devlet is-Selçukiyye*, 6; M.H. Yinanç, “Çağrı Bey”, *İA*, III, 325). Oysa Merv'in Selçuklu hâkimiyetine girmesi, ancak Selçuklular'ın Gazneliler'e karşı Serahs yakınlarında kazandığı 429/1038 zaferinin ardından olabileceği için, bu tarihi 6 Receb 429/14 Nisan 1038 şeklinde düzeltmek gerekmektedir (bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I,

babası Çağrı Bey'in adını zikretmiştir. Bunun yanı sıra, Kavurd Bey bastırıldığı bütün paralarda Selçuklular için hususî bir ehemmiyete sahip olan ve siyasî hâkimiyet alâmeti (*tamga*) olarak istifade edilen 'ok' ve 'yay'²¹ tasvirlerini kullanmıştır.²² Konumuz açısından son derece önemli olan bu paraların basım tarihi ve yerleri şöyledir:

444/1052-53 Berdesîr²³, Cîruft²⁴,

446?/1054-55 (?) basım yeri sikiik²⁵,

447/1055-56 Cîruft²⁶,

448/1056-57 Cîruft²⁷,

Kuruluş Devri, Ankara 1979, 264). Yine, Çağrı Bey'in "*Meliku'l-Mulûk*" ünvanını taşıdığı Ebu'l-Hasan el-Beyhakî tarafından da zikredilmiştir (bkz. *Tarih-i Beyhak*, neşr. Ahmed Behmenyâr, önsöz Mîrza Muhammed Kazvinî, Tahran tarihsiz ikinci baskı, 71-72).

- 21 Selçuklu paralarında kullanılan 'ok' ve 'yay'ın sembolik manası ve mahiyeti şu araştırmalarda tartışılmıştır: R.W. Bulliet, "Numismatic Evidence for the Relationship between Tughril Beg and Chaghri Beg", 290-295; Kosuke Shimizu, "The Bow and Arrow on Saljûqid Coins", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko (The Oriental Library)*, nr. 56, Tokyo 1998, 85-106; Osman G. Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hakimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", 559-562.
- 22 Efdalu'd-din Ebu Hâmid Kirmanî, Kavurd Bey'in, *çetrin* yanı sıra resmî tayin vesikalarında (*mîsâlhâ*) da, *tuğranın* üstünde 'ok' ve 'yay' motiflerini kullandığını kaydetmektedir, bkz. *Selçukiyân u Guzz der-Kirman*, neşr. Bastanî-yi Pârizî (Muhammed İbrehim), Tahran 1373/1994, 341).
- 23 "el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek". Müze-yi İran-bastan, (Tahran), defter, nr. 405.
- 24 "Kara Arslan Bek" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek", Coşkun Alptekin, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III (1971), 554, nr. 214.
- 25 "Kara Arslan" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek", C. Alptekin, *aynı mak.*, 555 nr. 215.
- 26 "el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek". Müze-yi İran-bastan, (Tahran), defter, nr. 397.
- 27 "el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek". Müze-yi İran-bastan, (Tahran), nr. 403/3 (15/10-15/11); *The Coinage of Islam. The Collection of William Kazan*, Beirut 1983/1404, 424 (Çağrı Bey'in adı yanlış olarak Tuğrul okunmuştur); *Coins of the Arab World & Other important Islamic Coins in Gold, Silver and Copper*, Spink & Son Numismatic Ltd., Auction 22(17 March 1987), Zürich 1987, 82 nr. 403; *Coins of the Islamic World in Gold, Silver and Copper*, Auction 31(20 June 1989), Zürich 1989, 77 nr. 415; *Ancient*,

44x/105x Cîruft²⁸, basım yılı ve yeri silik²⁹,
 450/1058-59 Berdesîr³⁰, Bam³¹,
 451/1059-60 Berdesîr³²,
 451/1059-60 Berdesîr³³, Bam³⁴,
 453/1061-62 Berdesîr³⁵, Bam³⁶,
 454/1062-63 Berdesîr³⁷, Şiraz³⁸,

Islamic, English and Foreign Coins, Commemorative Medals and Numismatic Books (Sotheby's, 24825 March 1988), Londra 1988, 40, nr. 619, 620.

- 28 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan [Bek]” // el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 560 nr. 225.
- 29 “al-Kâ'im bi-Amr-Allâh / Kara Arslan Bek” // “[Meliku'l-Mulûk]k Çağrı Bek”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 560 nr. 225.
30. “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek”. Bkz. Müze-yi İran-bastan, (Tahran), nr. 393/5 (15/20-15/21); Cemal Turâbî Tabâtabâ'î-Mansûre Vasîk, *Sikkehâ-yi İslâmî-yi İran*, 505; *Coins of the Islamic World in Gold, Silver and Copper*, Auction 31(20 June 1989), Zürih 1989, 77 nr. 413 (dirhem).
- 31 R.W. Bulliet, “Numismatic Evidence for the Relationship between Tughril Beg and Chaghri Beg”, 291.
- 32 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek”, *Spink Taisei Zürich*, Auction 37(16 September 1991), Zürih 1991, 55 nr. 336; R.W. Bulliet, *aynu mak.*, 291.
- 33 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / 'Îmâdu'd-devle”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 556 nr. 217; *Coins of the Arab World & Other important Islamic Coins in Gold, Silver and Copper*, Auction 22(17 March 1987), Zürih 1987, 83 nr. 404; *Coins of the Islamic World in Gold, Silver and Copper*, Auction 31(20 June 1989), Zürih 1989, 77 nr. 414.
- 34 Abdullah Akilî Bey'in özel koleksiyonu (Tahran), nr. 33.
- 35 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / 'Îmâdu'd-devle”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 556 nr. 218.
- 36 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / 'Îmâdu'd-devle”, *Sotheby's Islamic Coins*, (17 April 1984), Londra 1984, 140.
- 37 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / 'Îmâdu'd-devle”, *Sotheby's Islamic Coins*, (17 April 1984), Londra 1984, 140.
- 38 “el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / 'Îmâdu'd-devle”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 557 nr. 219; St. Lane Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, III, Bologna 1967, 38.

- 455/1063 Şiraz³⁹,
 456/1063-64 Berdesîr⁴⁰, Şiraz⁴¹,
 457/1064-65 Berdesîr⁴², Bam⁴³,
 462/1069-70 Berdesîr⁴⁴,
 465/1072-73 Berdesîr⁴⁵,
 467/1074-75 Berdesîr⁴⁶,
 Basım yılı ve yeri silik.⁴⁷

Bu paraların yanısıra, Çağrı Bey'in diğer oğlu Alp-Arslan'ın daha melik iken kestirdiği paralar da konumuz açısından dikkate değerdir. Bu paralar:

- 39 “‘İmâdu’d-devle / Kara Arslan Bek” // “Rukn / el-Kâ'im bi-Emrillâh / es-Sultânu'l-Mu'azzam / Tugrul Bek / ed-Dîn”, Gilles Hennequin, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale. Asie Pré-Mongole Les Salğuş et Leurs Successeurs*, Paris 1985, 160 nr. 231; N.M. Lowick, “Saljuk Coins”, *Numismatic Chronicle*, Seventh Series, X(1970), 251.
- 40 “el-Meliku'l-‘Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / ‘İmâdu’d-devle”, Cemal Turâbî Tabâtabâ'î - Mansûre Vasîk, *Sikkehâ-yi İslâmî-yi İnan*, 506.
- 41 el-Meliku'l-‘Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh”, G. Hennequin, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale*, 161 nr. 232.
- 42 “el-Meliku'l-‘Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / ‘İmâdu’d-devle”, *Islamic Coins mainly in Gold*, Sotheby's Autumn Islamic Sales, (14 October 1981), Londra 1981, nr. 364.
- 43 el-Meliku'l-‘Âdil / ‘İmâdu’d-devle / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh”, G. Hennequin, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale*, 159 nr. 230. Nâşir, bu paranın basım yılınının 457/1064-65 veya 459/1066-67 okunabileceğini kaydetmiştir.
- 44 “el-Kâ'im bi-Emrillâh” // “el-Meliku'l-‘Âdil / ‘İmâdu’d-devle / Kara Arslan Bek”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 557 nr. 220. Yine aynı tarih ve yerde basılan başka bir para: “el-Meliku'l-‘Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / ‘İmâdu’d-devle”, St. Lane Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, III, Bologna 1967, 38 nr. 75; C. Alptekin, *aynu mak.*, 558 nr. 221.
- 45 “el-Kâ'im bi-Emrillâh” // “el-Meliku'l-‘Âdil / ‘İmâdu’d-devle / Kara Arslan Bek”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 559 nr. 223.
- 46 “el-Meliku'l-‘Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / Kara Arslan Bek”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 559 nr. 224. Kavurd Bey'in vefâtından sonra onun adına bastırıldığı anlaşılan bu para ile ilgili tartışmalar için bkz. E. Merçil, *Kirmân Selçukluları*, Ankara 1989, 151 n. 525.
- 47 “el-Meliku'l-‘Âdil / Kara Arslan Bek” // “el-Kâ'im bi-Emrillâh / ‘İmâdu’d-devle”, C. Alptekin, *aynu mak.*, 558 nr. 222.

450/1058-59 Herat⁴⁸,

450/1058-59 Belh⁴⁹,

453/1061-62 Merv⁵⁰,

455/1063 Herat⁵¹,

Basım yılı ve yeri silik⁵²,

Basım yılı ve yeri silik⁵³

Kavurd Bey ve Alp-Arslan'a aid bu paralar incelendiğinde, her iki hanedan üyesinin de, babaları Çağrı Bey'in ismini paralarında mütemâdiyen zikrettikleri, ancak belirli bir tarihten sonra bu uygulamaya son verdikleri görülür. Mevcud sikkelerin daha iyi gözlem yapma imkânı verdiği Kirman'da bu uygulama 451/1059-60 yılında son bulmuştur. Bu tarihte Berdesîr'de basılan bir parada Çağrı Bey'in ismi "*Meliku'l-Mulûk*" ünvanıyla zikredilirken⁵⁴, aynı yıl Berdesîr⁵⁵ ve Bam'da⁵⁶ basılan dört parada artık Çağrı Bey'in adına ve ünvanlarına yer verilmemiştir.

48 "Alp Arslan" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Çağrı Bek", D. Sourdel, "Un trésor de dinars Gaznawides et Salğūquides découvert en Afganistan", *Bulletin d'Etudes Orientales de l'Institut Français de Damas*, XVIII(1963-64), 214 nr. 50; C. Alptekin, *aynu mak.*, 468 nr. 51.

49 "Alp Arslan" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Çağrı Bek", *Sylloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh und die Landschaften am oberen Oxus, XIV c Hurâsân III*, 92 nr. 753-754 (üzerinde çok açık bir şekilde 'ok' ve 'yay' tamgası görülen bu paralardan ikincisinin tarihi kesin değildir).

50 "el-Kâ'im bi-Emrillâh" // " 'Adudu'd-devle / ve Tâcu'l-Umme / Alp Arslan", D. Sourdel, *aynu mak.*, 215 nr. 160-162; C. Alptekin, *aynu mak.*, 469 nr. 52.

51 "el-Kâ'im bi-Emrillâh" // " 'Adudu'd-devle / Tâcu'l-Umme / Alp Arslan", D. Sourdel, *aynu mak.*, 215 nr. 156; C. Alptekin, *aynu mak.*, 470, nr. 55.

52 "Muhammad" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / Çağrı Bek". Alp-Arslan'ın sadece "Muhammed" adıyla zikredildiği bu para muhtemelen Belh'te basılmıştır, bkz. *Sylloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh und die Landschaften am oberen Oxus, XIV c Hurâsân III*, 92 nr. 752.

53 "el-Emîru'l-Ecell / Alp Arslan" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / es-Sultânu'l-Mu'azzam / Tugrul Bek", C. Alptekin, *aynu mak.*, 469 nr. 53.

54 "el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek" // "Meliku'l-Mulûk / Çağrı Bek", *Spink Taisei Zürich*, Auction 37(16 September 1991), Zürich 1991, 55 nr. 335; R.W. Bulliet, *aynu mak.*, 291.

55 "el-Meliku'l-Âdil / Kara Arslan Bek" // "el-Kâ'im bi-Emrillâh / 'Îmâdu'd-devle", Cemal Turâbî Tabâtabâ'î - Mansûre Vasîk, *Sikkehâ-yi İslâmî-yi İrân*, 506; *Coins of*

Şu halde 451 yılında (17 Şubat 1059-5 Şubat 1060) Çağrı Bey'in adının Kavurd Bey'in paralarından kalkmasına sebep olacak mühim bir hadise cereyan etmiş olmalıdır ki, bu bizce Çağrı Bey'in vefâtından başka bir şey değildir. Zira, yukarıda görüldüğü gibi, Kavurd Bey bu tarihten önce bastırdığı bütün paralarda babasının adını zikretmiştir. Bu tarihten sonra bastırdığı hiç bir parasında ise, babasının ismini veya ünvanlarını zikretmemiştir. Kavurd Bey'in paralarında 451 yılında babasının adının kalkmasından sonra gözlemlenen bir başka husus da, onun, "*el-Meliku'l-Âdil*"⁵⁷ ünvanına ilâve olarak "*İmâdu'd-devle*" elkâbını kullanmaya başlamasıdır. Tarihî kaynaklarda da kaydedilen bu elkâb,⁵⁸ vefâtına kadar Kavurd Bey'in bütün paralarında kullanılmıştır. Bu elkâbın ortaya çıkışı veya kullanılmasının, Çağrı Bey'in vefâtı ya da aynı yıl vukû bulan İbrahim Yınal'ın isyanının bastırılması hadisesi ile bir ilgisi olup olmadığı malûmumuz değildir. Devrin gelenekleri göz önünde bulundurulduğunda, bu elkâbın Kavurd Bey'e Tuğrul Bey veya halife tarafından tevcih edilmiş olması da mümkündür.

Kavurd Bey gibi Alp-Arslan da, babası Çağrı Bey'in sağlığında 450/1058-59 yılında bastırdığı bir parada onun adını zikretmişken, 453/1061-62 tarihli başka bir parada artık babasının ismine yer vermemiştir. Bu durum tıpkı Kavurd Bey'in paralarında olduğu gibi, Çağrı Bey'in artık bu tarihte hayatta bulunmamasından kaynaklandığı açıktır.

O halde Çağrı Bey'in oğulları Kara Arslan Kavurd Bey ile Alp-Arslan'a ait paraların tahlilinden çıkan neticeleri şu şekilde özetlemek gerekecektir:

1. Kavurd Bey'in 444/1052-53 - 451/1059-60 tarihleri arasında kestirdiği bütün paralarda Çağrı Bey'in adı "*Meliku'l-Mulûk Çağrî Bek*"

---

the Arab World & Other important Islamic Coins in Gold, Silver and Copper, Auction 22(17 March 1987), Zürih 1987, 83 nr. 404; *Coins of the Islamic World in Gold, Silver and Copper*, Auction 31(20 June 1989), Zürih 1989, 77 nr. 414.

⁵⁶ Abdullah Akilî Bey'in özel koleksiyonu (Tahran), nr. 33.

⁵⁷ Kavurd Bey'in bu ünvanı taşıdığı Ebu'l-Hasan el-Beyhakî tarafından da kaydedilmiştir ("*el-Meliku'l-Âdil Kâvurt Ahmed ve [?] Kara Arslan Bek*", *Târîh-i Beyhak*, 72). Ne var ki, müellif Kavurd Bey ile Kara Arslan'ı ayrı kimseler olarak göstermekle hataya düşmüştür.

⁵⁸ Bundarî, 50; Efdalu'd-din Ebu Hâmid Kirmanî, *Selçukiyân u Guzz der-Kirman*, 323; Vassâf, *Tarih-i Vassâf*, 285; Nâsiru'd-din Munşî-yi Kirmanî, *Simtu'l-'ulâ li-tarihi'l-'ulyâ*, 17; İ. Kafesoğlu, "Kavurd", *İA*, VI, 456; E. Merçil, *Kirmân Selçukluları*, 8 n. 25.

şeklinde zikredilmiştir. Yine, Alp-Arslan'ın 450/1058-59 tarihli bir parasında da Çağrı Bey'in adı zikredilmiştir.

2. Kavurd Bey adına 451/1059-60 - 467/1074-75 yılları arasında kesilen hiç bir parada Çağrı Bey'in ad ve ünvanına yer verilmemiştir. Buna karşılık bu paralarda, Kavurd Bey için, mevcut ünvanlara ilâveten “*İmâdu'd-devle*” elkâbı kullanılmıştır. Yine, Alp-Arslan'ın 453/1061-62 ve 455/1063 tarihli paralarında da Çağrı Bey'in isim veya ünvanına rastlanılmamaktadır.

Şu halde, Kavurd Bey'in 451 tarihini taşıyan iki farklı parasından birisinde Çağrı Bey'in adı zikredilirken, diğerinde zikredilmediği görülmektedir. Bu da Çağrı Bey'in 451 yılında basılan ilk parada hayatta olduğunu, aynı tarihi taşıyan ikinci paranın darbu esnasında ise vefât etmiş bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kirman'ın Horasan'a olan uzaklığı ile, paranın kesilmesine kadar geçen zaman hesaba katılırsa, Çağrı Bey'in 451 yılının (17 Şubat 1059-5 Şubat 1060) takriben ortalarında (1059) vefât etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum, Çağrı Bey'in vefâtı için 451/1059 yılını veren kaynakların rivâyetlerinin, araştırmacılar tarafından her ne kadar az itibar edilmiş olsa da, doğru olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda Çağrı Bey ile Gazneliler'den İbrahim b. Mesud arasında yapılan barış antlaşmasının tarihi 451/1059 yılı olarak kaydedildiğine göre⁵⁹, Çağrı Bey'in vefâtını bu antlaşmanın hemen ardından vukûbulmuş kabul etmek gerekecektir. Yine, kardeşi İbrahim Yınal'ın 451 yılındaki isyanını yeğenleri Kavurd ve Alp-Arslan'ın yardımlarıyla bastıran Tuğrul Bey'in bu fırsattan istifade Bağdad'ı yeniden ele geçiren Arslan Besâsirî üzerine yürümeden önce bir süre Çağrı Bey'in matem merasimi ile meşgul olduğu göz önünde bulundurulursa⁶⁰, Çağrı Bey'in vefâtını hangi siyasî hadiselerin ortasına yerleştirmek gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

⁵⁹ Bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-tarih*, Türkçe terc., X, 25-26; İ. Kafesoğlu, “Selçuklular”, *İA*, X, 364; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, 84. Gazne hükümdarı İbrâhîm b. Mesud'un tahta çıkışı 6 Nisan 1059 olduğuna göre (E. Merçil, *aynı eser*, 83), devrin meşhur tarihçisi Ebu'l-Fazl Beyhakî tarafından kaleme alınan barış antlaşması 451/1059 yılı ortalarında ve Çağrı Bey'in vefâtından az önce gerçekleşmiş olmalıdır.

⁶⁰ Bkz. O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 140. O. Turan, hadiselerin cereyan tarzına dikkat çekerek, Çağrı Bey'in umumiyetle kabul gördüğü gibi 452/1060 değil, 451/1059 yılında vefat etmiş olması gerektiğini belirten yegâne araştırmacıdır. Şimdi nümizmatik veriler, araştırmacının görüşünde ne kadar haklı olduğunu ispatlamaktadır.

Bu durumda, nümizmatik veriler, Çağrı Bey'in vefât tarihi için 451/1059 yılını veren müverrihlerin⁶¹ gibi müverrihlerin rivayetlerinin doğru olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kısa tahlil aynı zamanda, Selçuklu hâkimiyetinin ilk devirleriyle ilgili rivâyetlerin -bilhassa bu devletin doğu coğrafyası için- nasıl zayıf temellere dayandığını, zaman zaman kronolojik mülâhazalarda ne derece tutarsız olabildiğini, dolayısıyla da titiz ve tenkidî bir kullanımın araştırmacılar için ne kadar zarurî olduğunu gözler önüne sermesi ve bu tür hataların giderilmesinde nümizmatik kaynakların hiç de küçümsenmeyecek katkılar sağlayabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Tablo I: Kavurd Bey'in Paralarında Kullanılan İsim ve Ünvanların Yıllara Göre Listesi

	444	446	447	448	44?	450	451	453	454	455	456	457	462	465	467	???
Meliku'l-Mulûk Çagrî Bek	X	X	X	X	X	X	X									
'İmâdu'd-devle							X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
el-Meliku'l-'Âdil Kara Arslan Bek	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
el-Kâ'im bi- Emrillâh	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
es-Sultânu'l- Mu'azzam Tuğrul Bek Ruknu'd-Dîn										X						

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tâ'rih*, Türkçe terc., X, 26; Cuzcânî, *Tabakat-i Nâsirî*, 251; Ebu'l-Fidâ, *Kitabu'l-muhtasar fi ahbari'l-beşer*, IV, 85; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, (hicrî 451-460), 273; İbnü'l-Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 192; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6k, XI. Kısım, 172; Kâdî Gaffârî-yi Kazvinî, *Tarih-i cihan-ârâ*, 107; Rıza-kulî Han Hidâyet, *Fihristu't-tevârih*, 106.

Tablo II: Alp-Arslan'ın Meliklik Devri Paralarında Kullanılan İsim ve Ünvanların Yıllara Göre Listesi

	450	453	455	???
Çagrî Bek	X			
Alp Arslan	X			X
Muhammed [Alp Arslan]				X
'Adudu'd-devle ve Tâcu'l-Umme Alp Arslan		X	X	
el-Emîru'l-Ecell Alp Arslan			X	
el-Kâ'im bi-Emrillâh	X	X	X	X
es-Sultânu'l-Mu'azzam Tugrul Bek				X

I. Kavurd Bey'e Aid Berdesîr 450/1058-59 Tarihli Altın Sikke:

Ağırlık : 3.67 gr.
Genişlik: 2.44 cm.

Önyüz
(*tamga*)

Lâ ilâhe illâ Allâh
Vahdehu lâ şerîkelehu
el-Meliku'l-Âdil
Kara Arslan Bek

Dış Çevre: Kur'ân, XXX/3-4.

İç Çevre : Berdesîr 450.

Arka Yüz
(*tamga*)

Muhammed Resûl-ullâh
el-Kâ'im bi-Emrillâh
Meliku'l-Mulûk
Çagrî Bek

Çevre : Kur'ân IX/33.

Müze-yi İnan-bastan, (Tahran), nr. 393/5 (15/20-15/21).

II. Kavurd Bey'e Aid Berdesîr 450/1058-59 Tarihli Gümüş

Sikke:

**Ağırlık : 3.30 gr.
Genişlik: 2.55 cm.**

Önyüz

Lâ ilâhe illâ Allâh
Vahdehu lâ şerîkelehu
el-Meliku'l-Âdil
Kara Arslan Bek

Çevre : Berdesîr 450.

**Arka Yüz
(tamga)**

Muhammed Resûl-ullâh
el-Kâ'im bi-Emrillâh
Meliku'l-Mulûk
Çagrî Bek

Çevre : Kur'ân IX/33.

Coins of the Islamic World in Gold, Silver and Copper, Auction 31(20 June 1989), Zürich 1989, 77 nr. 413.

III. Kavurd Bey'e Aid Berdesîr 451/1059-60 Tarihli Gümüş Sikke:

**Ağırlık : 2.97 gr.
Genişlik: 2.45 cm.**

Önyüz

(tamga)
Lâ ilâhe illâ Allâh
Vahdehu lâ şerîkelehu
el-Meliku'l-Âdil
Kara Arslan Bek

**Dış Çevre: Kur'ân, XXX/3-4.
İç Çevre : Berdesîr 451.**

**Arka Yüz
(tamga)**

Muhammed Resûl-ullâh
el-Kâ'im bi-Emrillâh
Meliku'l-Mulûk
Çagrî Bek

Çevre : Kur'ân IX/33.

*Spink Taisei Zürich, Auction 37(16 September 1991),
Zürich 1991, 55 nr. 336.*

IV. Kavurd Bey'e Aid Berdesîr 451/1059-60 Tarihli Altın Sikke:

Ağırlık : 3.92 gr.
Genişlik: 2.45 cm.

Önyüz
(tamga)

Lâ ilâhe illâ Allâh
Vahdehu lâ şerîkelehu
el-Meliku'l-Âdil
Kara Arslan Bek

Dış Çevre: Kur'ân, XXX/3-4.
İç Çevre : Berdesîr 451.

Arka Yüz
(tamga)

Muhammed Resûl-ullâh
Sallî Allâhu 'aleyhe
el-Kâ'im bi-Emrillâh
'Îmâdu'd-devle
(tamga)

Çevre : Kur'ân IX/33.

Coins of the Arab World & Other important Islamic Coins in Gold, Silver and Copper, Auction 22, (17 March 1987), Zürich 1987, 83 nr. 404.

V. Kavurd Bey'e Aid Berdesîr 451/1059-60 Tarihli Altın Sikke:

Ağırlık : 3.95 gr.
Genişlik: 2.50 cm.

Önyüz
(tamga)

Lâ ilâhe illâ Allâh
Vahdehu lâ şerîkelehu
el-Meliku'l-Âdil
Kara Arslan Bek

Dış Çevre: Kur'ân, XXX/3-4.
İç Çevre : Berdesîr 451.

Arka Yüz
(tamga)

Muhammed Resûl-ullâh
Sallî Allâhu 'aleyhe
el-Kâ'im bi-Emrillâh
'Îmâdu'd-devle
(tamga)

Çevre : Kur'ân IX/33.

Coins of the Islamic World in Gold, Silver and Copper, Auction 31, (20 June 1989), Zürich 1989, s. 77 nr. 414.

VI. 453 Kavurd Bey'e Aid Bam 453/1061-62 Tarihli Altın Sikke:

Ağırlık : 4.63 gr.
Genişlik: 2.70 cm.

Önyüz

(tamga)

Lâ ilâhe illâ

Allâh Vahdehu

Lâ şerîkala

el-Kâ'im bi-Emrillâh

Dış Çevre: Kur'ân, XXX/3-4.

İç Çevre : Bam 453.

Arka Yüz

(tamga)

Muhammed Rasûl-ullâh

el-Maliku'l-'Âdil

'Îmâdu'd-devle

Kara Arslan Bek

Çevre : Kur'ân IX/33.

Coins of the Arab World & Other important Islamic Coins in Gold, Silver and Copper, Auction 22(17 March 1987), Zürich 1987, 83 nr. 405.